

Inhoud

<i>Voorwoord</i>	II
1 Roodborstje in de vroege ochtend, 1777-1820	15
2 Onder de stenen kerkvloer, 1820-1825	30
3 Nachthemel, 1825-1830	50
4 De dieren voeren, 1830-1833	69
5 Papierkunst, 1834-1836	83
6 Maangodin, 1837-1838	99
7 Hopeloze loeders, 1838-1839	120
8 <i>Sacred Whacher</i> , 1839-1840	142
9 <i>Regive</i> , 1840-1841	162
10 Een ongeketende geest, 1841-1842	180
11 De grote ontdekkingsreiziger, 1842	196
12 Een halfleeg huis, 1842-1843	217
13 Onderduister, 1844	232
14 Vijftien barre winters, 1845	246
15 Als wijn door water, 1846	260
16 De eeuwige rotsen eronder, 1846	274
17 Een vreemd boek, 1847	289
18 Oostenwind, 1848	302
19 Guur en fel, 1848	314
Epiloog, 1848 tot de jaren 1860	321
<i>Dankwoord</i>	329
<i>Noten</i>	334
<i>Bibliografie</i>	402
<i>Register</i>	408

Voorwoord

Uiteindelijk is iedereen zoals hun land en hun lucht. Iedereen is groot of klein al naargelang het hemeldak daar, is zo heilig of helder als de lucht, en iedereen is zoals het ergens wel of niet waait. Dat vormt hen en ook de kunst die ze maken, het werk dat ze doen, de manier waarop ze eten, de manier waarop ze drinken, de manier waarop ze leren, en alles.

Gertrude Stein¹

Lange tijd bleef Emily Jane Brontë laat wakker. Ze schreef bij het schijnsel van de maan en de sterren, die ze als naaste bondgenoten beschouwde. Het drukke huishouden sloiep, en zij creëerde haar eigen universum. Ze schreef 's nachts in bed, en overdag tijdens het koken, op een kruk bij het haardvuur, op wandelingen over de heuvelachtige heide achter het huis. Een kamertje boven de trap was een ander geliefd plekje om te schrijven, met haar hond languit naast zich. Met potlood en papier op zak wist Brontë zich een ambulante, met huishoudelijk werk, dagdromen en verkenning van haar thuislandchap vervlochten creativiteit eigen te maken.²

Emily Brontë was zevenentwintig toen ze begon aan een van de belangrijkste romans in de Engelse taal. Het kostte haar ongeveer twee jaar schrijven en herschrijven om *Woeste Hoogten* te maken. Het kostte de wereld ongeveer honderd jaar om de roman te zien voor wat die was, om in de bizarre, mystieke, spookachtige

passie een meesterwerk te herkennen. Vrouwelijke auteurs die zelf al evenmin als Brontë de gebaande paden volgden, waren de eersten die beseften hoe briljant het werk was. Emily Dickinson noemde de roman 'een aardschok' en Emily Brontë 'een reuzin'.³ De feministen van eind negentiende eeuw zagen in Brontë een bondgenote.⁴ Virginia Woolf roemde Brontës vermogen om 'alles waaraan we menselijke wezens herkennen, open te breken en die onherkenbare open plekken met zoveel leven te vullen dat ze boven de realiteit uitstijgen. Ze bezit een uiterst zeldzame kracht. Ze weet het leven uit zijn afhankelijkheid van feiten te bevrijden [...], de wind op te laten steken en de donder te laten dreunen door maar over het heideland te spreken.'⁵

Brontë liep niet in de pas met de tijdgeest, en zij en haar roman hadden gemakkelijk in de vergetelheid kunnen raken, zoals met zoveel getalenteerde victoriaanse auteurs en hun werk is gebeurd. Het was de (door *Woeste Hoogten* beïnvloede) roman van haar zus Charlotte, *Jane Eyre*, die het gezin op de kaart zette.⁶ Het boek, een publiekslieveling zodra het verscheen, maakte Charlotte beroemd en bracht bewonderaars naar de pastorie in Haworth, West Yorkshire, waar het gezin woonde. Niet lang na Charlottes dood bracht haar vriendin en collega-auteur Elizabeth Gaskell een biografie van Charlotte uit die een breed publiek bereikte en waarin Emily werd afgeschilderd als een raadselachtige, doorgaans onvriendelijke kluizenaar. Op een gegeven moment gingen vrijwel al Emily's documenten verloren, waarschijnlijk vernietigd: brieven van en aan haar, en duizenden pagina's proza en poëzie.⁷

Het weinige dat is overgebleven, levert een levensverhaal vol leemten op. Elke biografie is op z'n hoogst 'een met rood draad aangegeknoopte verzameling gaten' volgens auteur Julian Barnes, en dat geldt dubbel voor Emily Brontë.⁸ Voor mij bestond de rode draad voornamelijk uit Brontës passies en bezigheden. Ze bracht de weidse hemel, de zang van vogels en de veengronden op papier tot leven. De nacht, de sterren, de maan, dat waren haar poëtische muzen. Het prachtige, woeste landschap van haar

thuisomgeving speelt in wat voor vorm dan ook een rol in de meeste van haar werken, als een opzichzelfstaand personage.⁹ Op een duisterder niveau is gevangenschap – in kerkers, grotten, tomben, graven, huizen en zelfs het sterfelijke lichaam – als een terugkerend treurlied in haar schrijven aanwezig.

Haar werk wordt gekenmerkt door ziedende storm en strijd. De archaïsch Engelse term *wuthering* – barre weersomstandigheden, gierende windvlagen die have en goed treffen – zegt veel over haar kunst en haar interessesfeer. In dat tumult ontdekken haar personages hun naakte verlangens. ‘Verwilderden’, als in dolen, verdwalen of buitengesloten zijn, maar ook ‘verwilderd’, als in verbijsterd of ontdaan, was nog een woord dat ze graag zag, in haar poëzie en als geestestoestand om na te streven. ‘Ontdaan, verbijsterd, als een vreemde/ op zijn grenzeloze eigen grond’, zegt ze in een gedicht, waarmee ze de droeve kant van het woord beklemtoint.¹⁰ Het bracht ook een verontrustende vervoering te weeg, zoals wanneer ‘weidse luchten mij verwilderd laten’ en een windvlaag ‘de wervelende sneeuw opzweept’.¹¹ Verwilderd raken plaatst je in het onbekende en jaagt een vastomlijnd zelfbeeld uiteen. Het verlangen waarvan Brontës schrijven doortrokken is – verlangen naar een verloren zelf of naar verloren land, naar de doden of naar de vrijheid die het brengt wanneer je je lichaam afwerpt – kwam voort uit haar eigen zoekende aard.

Behalve uit haar werk valt er ook veel af te leiden uit Brontës tijd en de positie die ze erin inneemt. Dankzij historische weer-gegevens, de dagboeken van haar burens, de kranten die ze las, het werk van historici en andere bronnen heb ik in overweging kunnen nemen wat ze droeg, zag, hoorde, rook en op haar huid voelde. En hoe het voor haar was om per trein of boot te reizen, of om te voet te gaan. Aan de hand van de resterende persoonlijke bezittingen van de hele familie Brontë, van manuscripten en van de vertrekken en gebouwen die ze bewoonden of bezochten, probeer ik het weefsel van haar levensdagen te reconstrueren. Voor zover mogelijk heb ik het denkbeeld van Henry James nagevolgd,

namelijk dat ‘andermans leven herbeleven niets betekent tenzij we hun waarnemingen herbeleven, hun groei herbeleven, en de gradaties van intensiteit van beide, aangezien dat hetgeen is waar-naar die ander zelf leefde’.¹²

Dat Brontës leven zo openstaat voor interpretatie en speculatie, en dat veel mensen zo enorm van haar werk houden, heeft er van-zelfsprekend toe geleid dat mensen zichzelf in haar weerspiegeld willen zien. Sommigen hebben gevraagd of ze autistisch, dyslectisch, asexueel, queer, transgender, antiracistisch, feministisch, milieu-activistisch enzovoorts was.¹³ Dergelijke twintigste- en eenentwintigste-eeuwse ideeën en identiteiten laten zich niet gemakkelijk naar het verleden overzetten. De victorianen keken met andere ogen, hadden andere opvattingen over wat het betekende om een mens te zijn te midden van mensen en om de planeet met andere wezens te delen. Desalniettemin probeer ik Emily Brontë met deze biografie in de geschiedenis van modernere denkwijzen te plaatsen.

Maar bovenal behandel ik Brontë als een meesterlijk auteur. Ik schets een portret van een eersteklas kunstenaar, die haar talent al vroeg vol zelfvertrouwen en met nauwelijks enige formele scholing heeft ontwikkeld. Op zichzelf en onconventioneel als ze was, komt ze uit het vervolg naar voren als een mythische, bijna ongrijpbare figuur, en tegelijk als een vrouw die heel prozaïsch voor het huishouden zorgt: die sokken stopt, aardappels schilt, bij een open raam zit en naar haar potlood grijpt. Voor Emily Brontë was de grens tussen het aardse en het kosmische poreus.

I

Roodborstje in de vroege ochtend

1777-1820

Roodborstje in de vroege ochtend
Zo donker, koud en bewolkt de lucht
Je hartverscheurend fragiel gezang
Jaagt elke blijdschap op de vlucht

Vroeg gedicht¹

Toen Emily Jane Brontë nog een kind was, stak er eens een vreemde storm op. De sombere hemel werd koperkleurig, de lucht statisch en drukkend. Het donderde en de bliksem doorkliefde het hemelruim. De aarde beefde kilometers in de omtrek toen iets wat op een aardbeving moet hebben geleken het land op z'n kop zette.² Emily, nog maar zes jaar oud, was buiten en zag het gebeuren. Samen met haar grote broer Branwell, haar kleine zus Anne en hun dienstmeisje Nancy Garrs, met wie ze een lange wandeling maakte, zag ze een groot stuk van het heidelandschap boven hen met geweld naar beneden komen. De aanhoudende regenval had een eeuwenoude veengrond opengespleten, en een stroom inktzwarte modder, rotsen en ontwortelde bomen gutste een kilometer of tien, twaalf de vallei van de Worth-rivier in. De woeste stroom sleurde stenen bruggen mee. Hij legde fabrieken stil, vervuilde waterwegen en drong huizen binnen.³ Het was een angstaanjagende en indrukwekkende erva-

ring voor het meisje, vooral voor de toekomstige schrijfster voor wie het drama van onweer een obsessie zou zijn. Het litteken dat die storm in het landschap achterliet – de diepe scheuren en gigantische losgeraakte rotsblokken – zou Emily's hele leven een zichtbare dagelijkse herinnering blijven aan hoe nietsontziend de natuur is, hoe onverschillig voor menselijke beslommeringen.⁴ Het verleden, of het nu geologisch of voorouderlijk is, blijft zich roeren. Twaalf jaar later beschreef ze de ramp in een gedicht als verwoestend maar ook opwindend.

Overall langs bergflanken verschaffen woeste wouden
 Eén brullende stem aan de leven-gevende wind
 Rivieren doorbreken woest de oevers die hen houden
 Rijen nietsontziend paden die ze zelf volgen zouden
 Steeds wijder, steeds dieper grijpen de waterige klauwen
 Tot zich in hun kielzog nog slechts kaalslag bevindt⁵

De verschrikkelijke schoonheid van de toorn der natuur – het 'wuthering' – werd een kenmerk van Emily's creatieve werk.

Voor de mensen daar die in geesten, elfen en met heidense krachten geladen plaatsen geloofden, had de gebeurtenis een bovennatuurlijke weerklank. De opengebarsten veengrond kwam van Crow Hill, dicht bij locaties waarvan werd gedacht dat het er spookte of dat ze magisch waren, zoals de Alcomden Stones, die mogelijk door druïden zijn opgericht voor de uitvoering van religieuze riten.⁶ In sommige van die reusachtige rotsen zitten deukjes alsof een reus er zijn vingers in heeft geboord. Een enorme platte steen die dwars over een andere ligt, doet denken aan een altaar. Verhalen over een kist vol zilver die hier tijdens de Schotse Opstand door Jacobieten begraven zou zijn, maar ook over geestverschijningen, verleenden de plek een mystieke sfeer, die in Emily's latere fictie terug zou komen.⁷ Ponden Kirk, ook in de omgeving van de uitbarsting, is geen kerk maar een rotskloof met een kleine grot. Ook deze plaats heeft de naam doortrokken te

zijn van druïdische magie, en hij is door Emily in *Woeste Hoogten* overgezet als Peniston Crag, met zijn dromerige elfengrot en zijn ‘koboldjager die oprijst uit het moeras’.⁸ Misschien was het veen dat kolkend uit de ondergrond schoot, een teken van de woede van een aardgod over menselijk geklungel, vooral over het vervormen van het landschap voor menselijk gebruik, met fabrieken die rivieren en lucht vervuilden, en met de kap van hele wouden, die aarde en veen met hun wortelstelsels bijeen hadden gehouden.⁹

De christelijke uitleg ervan werd gegeven door Emily’s vader, de predikant van St. Michael’s Church in Haworth. De lange, roodharige Patrick Brontë bezag de uitbarsting vanachter zijn raam in de pastorie. Natuurlijk maakte hij zich zorgen over zijn kinderen, maar het spektakel bood ook een rijke bron aan schrijfmateriaal. Zijn ooggetuigenverslag werd door kranten gepubliceerd, en hij verwerkte het tien dagen later in een preek rond Psalmen 97, verzen 4 en 5: ‘Zijn schichten doorflitsen de wereld. De aarde ontwaart het en beeft, en bergen smelten als was in het aangezicht van de Heer, de Heer van heel het aardrijk.’¹⁰ In de nogal sombere preek, die later in een tijdschrift verscheen, stelde hij dat God rampen als deze stuurt als ‘afschrikwekkende controleurs, om zondaars hun dwalingen te doen inzien, en als voorboden van die laatste, grootse dag, wanneer de Aarde door vuur verzwolgen zal worden, de hemel met geweldig geraas zal instorten en het hele raamwerk der natuur zal beven, breken en verdwijnen’.¹¹ In een ander schrijven over de gebeurtenis, een gedicht deze keer, laat Patrick God de mensen redden met een direct bevel aan de stortvloed: ‘Beteugel uw schuimbekkende furie, vrede! luwt u’.¹² De dieren werden echter niet gered, en Patrick betreurde het verlies van de niet-menselijke wereld: de bomen, vissen, ganzen, eenden, koeien en schapen die door de zwarte vloedgolf waren overweldigd.

Emily’s vader had al van jongs af schrijver willen worden. Hij werd geboren op 17 maart 1777 in een twee kamers tellend, rietgedekt huisje in Emdale, County Down, Ierland, als een van tien

kinderen. Door hard werk en een obsessie met lezen en leren die hij aan zijn kinderen door zou geven, ging Patrick als beursstudent naar St. John's College aan de universiteit van Cambridge, waar hij zo zuinig moest leven dat hij regelmatig op een lege maag ging. In het voorwoord van zijn in 1811 verschenen boek *Cottage Poems* vertelt hij dat hij, als hij vrij was van zijn klerikale verplichtingen, hele dagen tot diep in de nacht zat te schrijven. Het verschaftte hem een 'wezenlijk en onbeschrijflijk genoegen' waarvan hij 'zou wensen dat hij het al zijn levensdagen mocht smaken'.¹³ Hij publiceerde meer poëzie en fictie, en daarnaast ook essays, artikelen en pamfletten, maar tegen de tijd dat zijn zes kinderen geboren waren, zag hij zich door moeilijkheden, verdriet en werk gedwongen om het schrijven op te geven, op zo nu en dan een stuk na, zoals het verslag van de uitbarsting. Wel moedigde hij die gewoonte om te verdwijnen in kunst aan bij zijn kinderen en gaf hun ruim de vrijheid om te lezen, te schrijven, kleine boekjes te maken en hun tijd op de heide door te brengen.

Emily's moeder, Maria Branwell, was eveneens een schrijver. Dat zou ze althans zijn geweest als ze niet al haar energie had gestopt in het leven dat indertijd gepast werd geacht voor vrouwen: huwelijk, kinderen en Kerk. In een tijdsbestek van acht jaar ontmoette ze Patrick, trouwde met hem en kreeg zes kinderen. Niettemin heeft Maria een tijdlang gedichten en tijdschriftartikelen geschreven.¹⁴ Slechts één van haar manuscripten bestaat nog: een religieus essay dat ze had willen publiceren.¹⁵ In het essay loopt ze te hoop tegen de onrechtvaardigheid van de kloof tussen arm en rijk. 'Is het dan geen Kwaad om mensen de toegang te ontfangen tot de eerste levensbehoeften? [...] En, om het verdriet nog groter te maken, om te weten dat sommigen in overvloed leven terwijl jij en de jouwen omkomen van de honger?'¹⁶ Ook resteert er een kleine verzameling brieven van haar aan haar toenmalige verloofde Patrick. Er spreekt literaire vaardigheid uit en een onafhankelijke aard, doorspekt met alledaagse overwegingen:

‘Verscheidene jaren ben ik volledig eigen baas geweest, aan niets of niemand onderworpen, zozeer zelfs dat mijn zussen, die toch jaren ouder zijn dan ik, en mijn dierbare moeder me om raad vroegen wanneer het om iets belangrijks ging en dan vrijwel nooit twijfelden aan de geschiktheid van wat ik zei of deed. Misschien zul je me ijdelheid verwijten omdat ik dit noem, maar hou in gedachten dat het geen opscheppen is, ik heb het vaak als een last ervaren. En hoewel het me goddank nooit in de problemen heeft gebracht, heb ik toch op momenten van verwarring en onzekerheid intens de behoefte gevoeld aan iemand die me kon gidsen en adviseren.’¹⁷

Patrick zal die iemand voor haar zijn, schrijft ze vervolgens, of schoon ze na hun huwelijk steeds de vraagbaak zou blijven voor haar kinderen, haar vrienden en mensen uit de omgeving. (Later zouden haar dochters hun moeders brieven keer op keer lezen. De bovenstaande passage doet denken aan Jane Eyre, een door Emily's oudere zus Charlotte Brontë gecreëerd personage, maar ook enigszins aan Agnes Grey en Helen Huntingdon, heldinnen uit de twee romans van Anne Brontë.) Maria heeft haar essay nooit gepubliceerd. Zwangerschap en de zorg voor de kinderen vulden uren die anders aan schrijven gewijd hadden kunnen worden.

Maria, geboren op 15 april 1783, kwam uit Penzance, een havenplaatsje in Cornwall, in Zuidwest-Engeland. Verhalen over Maria's jeugd en geboortestreek zouden later Emily's fictie kleuren, soms als sfeertekening, soms meer diffuus. (*Woeste Hoogten* zou zich afspelen van 1757 tot 1803, tijdens het leven van Emily's grootouders en de jonge jaren van haar ouders.) In Maria's familie waren er schrijvers en wetenschappers, bankiers en kooplui, aannemers, landeigenaren en mijneigenaren. Een nichtje van haar, Elizabeth Catherine Thomas Carne, verzamelde, onderzocht en classificeerde de gesteenten van de regio en werd het eerste vrouwelijke lid van de Royal Geological Society.¹⁸ Haar broer